

Hans Anten

Reinold Vugs, *F. Bordewijk; een biografie*. De Prom, Baarn 1995. 380 blz., ISBN 90-6801-416-1

"Degene die het eerst publiceert heeft gewonnen." Deze kordate uitspraak sloot het collegiaal-competitieve gesprek met drie Bordewijk-biografen af dat in 1991 in het *Biografie bulletin* verscheen. De winnaar is Reinold Vugs. Zijn biografie diende in 1995 als proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor aan de Katholieke Universiteit Brabant. In het bovengenoemde gesprek liet Vugs weten zich niet bezig te houden met theorieën over de biografie: "Ik trek mijn eigen plan, en ben eigenwijs genoeg om me van die theorie niet te veel aan te trekken." En inderdaad, in zijn boek is iedere theoretische en methodologische reflectie op het, om met Oversteegen te spreken, onmogelijke genre van de schrijversbiografie afwezig, wat voor een dissertatie opmerkelijk mag heten. Deze voorstelling van zaken is echter niet geheel correct. De tekst die op 3 februari 1995 werd verdedigd, bevatte een katern dat in de handelsuitgave is weggelaten. Daarin toont de schrijver zich minder onafhankelijk dan in 1991. In een tiental pagina's licht Vugs onder meer toe wat zijn doelstellingen zijn, welke houding hij heeft ten opzichte van de gebiografeerde, wat voor soort biografie hij heeft geschreven, en hoe hij de relatie ziet tussen het literaire werk en het leven. Het is mij een raadsel waarom de auteur en/of de uitgever hebben besloten deze bepaald niet zwaarwichtige maar wel informatieve bladzijden de lezer te onthouden. De in Bordewijk geïnteresseerde zou er geen enkel probleem mee hebben gehad, en misverstanden hadden voorkomen kunnen worden. Vugs is in zijn verantwoording duidelijk. Hij situeert zijn boek met behulp van James Cliffords typologie tussen de wetenschappelijk-historische en artistiek-wetenschappelijke biografie: "Het levensverhaal van Bordewijk is chronologisch opgetekend, met enkele thematische uitweidingen, en ik heb het literaire werk in het levensverhaal ingepast. Daarbij heb ik zoveel mogelijk de feiten gevolgd, en duidelijk aangegeven op welke momenten hypothesen en speculaties het verhaal binnensluipen." Het accent ligt dus op de 'feiten'; die zijn, voorzover het niet gepubliceerd materiaal betreft, hoofdzakelijk ontleend aan de honderden brieven van overwegend zakelijke aard die bewaard worden in het Letterkundig Museum. Een ander soort bron vormen de ooggetuigen, en een niet onbelangrijke mededeling in dit verband is dat Bordewijks zoon en dochter, geheel in de geest van hun vader, hun medewerking tot het uiterste hebben beperkt.

Het eerste hoofdstuk opent met de aangifte van de geboorte van Bordewijk op 13 oktober 1884, het achttiende en laatste hoofdstuk eindigt met de vermelding van zijn begrafenis op 3 mei 1965. Daartussen rapporteert Vugs de feiten uit het leven van de auteur die als geen ander zijn publieke schrijverschap gescheiden hield van zijn privéleven. De vele brieven die hier voor het eerst openbaar worden gemaakt, bevestigen het bestaande beeld van de *schrijver* Bordewijk. Vugs kan daar weinig aan toevoegen. Zijn neiging tot demythologiseren doet dan ook geforceerd en overbodig aan omdat de "mythen" die hij opvoert al lang geen mythen meer zijn. Het is echt niet nodig te stipuleren dat Bordewijk geen literaire kluisenaar was zoals "gemakshalve wordt aangenomen" of zoals "vaak gesuggereerd wordt". Wie zijn toch al die personen die dat doen? Ik ken ze niet en Vugs noemt ze niet. En Bordewijks voorstelling van de schrijver als dilettant voor wie de literatuur slechts een aangenaam tijdverdrijf was, is in

publicaties door Bordewijk zelf en anderen ruimschoots in het juiste perspectief gezet, zodat ook in dit geval van een mythe niets overblijft.

In 1987 behandelde J.J. Oversteegen de schrijversbiografie in het openingscollege van de Utrechtse Faculteit der Letteren. Daarin poneert hij de volgende stelling: "Wie het gevoel heeft dat zijn hoofdfiguur hem blijft ontsnappen (bijvoorbeeld omdat het zo'n ingewikkeld mens is), zal eerder zijn toevlucht nemen tot het chronologische feitenrelaas dan de biograaf die meent dat hij begrijpt wat er op het spel staat in het beschreven leven." Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat deze mening van toepassing is op Vugs. Hij houdt zich te nauwgezet aan een strikte chronologische presentatie van de feiten, waardoor de compositie te veel verbrokkelt tot een reeks fragmenten waartussen de coherentie gering is en het verhaal niet van de grond komt. De evidente mogelijkheden die Bordewijks schrijversleven biedt om de chronologie te doorbreken, benut Vugs onvoldoende of in het geheel niet. Een goed voorbeeld daarvan geeft het jaar 1934 dat in het vierde hoofdstuk aan bod komt. Uiteraard bespreekt Vugs daar *Bint*, de reactie van enige contemporaine critici en Bordewijks commentaar op die kritiek. Vijftien jaar later, in 1949, schrijft Bordewijk een speelfilmscenario dat een bewerking is van deze roman. Je zou toch zeggen dat hier alle aanleiding is om de lijn door te trekken naar 1949 en in te gaan op tal van vragen die samenhangen met de ontstaansgeschiedenis van dit scenario, de motivatie van Bordewijk om zijn roman te bewerken, en de parallellen en verschillen tussen scenario en roman. Vugs laat dat na: noch in het vierde noch in het twaalfde hoofdstuk, als het levensverhaal bij 1949 is aangekomen, wordt over deze uitzonderlijke tekst, die met de synopsis in het *Verzameld werk* zestig pagina's beslaat, iets gezegd. "Hiaten dienen gesignaleerd en verantwoord te worden" betoogt Vugs in het weggelaten katern. Ofschoon ik aanneem dat deze aansporing niet bestemd is voor de lezer, signaleer ik nog een opvallend hiaat.

Bij gebrek aan gegevens over Bordewijks oorlogsjaren is het hoofdstuk dat aan deze relatief lange periode is gewijd zeer kort: twaalf bladzijden. Juist in de afwezigheid van biografisch feitenmateriaal had Vugs een aansporing kunnen vinden te doen wat hij elders, zij het niet systematisch, wèl onderneemt: een bespreking van de eigentijdse receptie. Het is bijzonder jammer dat Vugs het hier laat afweten, immers de wijze waarop in de collaborerende letterkunde Bordewijk geannexeerd dan wel verguisd werd, vormt een intrigerend en onbekend onderdeel van de ontvangstgeschiedenis. Men kan hier bijvoorbeeld denken aan een recensie in de NSB-krant *Volk en vaderland* waarin *Drie toneelstukken* wordt afgekraakt, wat de NSB-coryfee Henri Bruning ertoe bracht furieus te reageren en Bordewijk in bescherming te nemen.

Ik keer terug naar het vierde hoofdstuk en naar *Bint* om een ander manco van deze biografie aan de orde te kunnen stellen. De selectieve manier waarop Vugs de secundaire literatuur incorporeert, resulteert bijna altijd in de negatie van de actuele stand van zaken in het Bordewijk-onderzoek. Zo brengt hij naar aanleiding van *Bint* wel de discussie over de strekking van de roman ter sprake die in het begin van de jaren tachtig door Schmitz-Küller, Scholten en De Ruiter gevoerd werd. Maar over de visie op deze kwestie en op *Bint* zoals die in de recente literatuurwetenschap door met name Grüttemeier en Van Luxemburg-Albers in tal van artikelen is uitgedragen, bewaart Vugs het stilzwijgen. Wie kennis van zaken heeft en de moeite neemt - en het woord 'moeite' dient men wel zeer letterlijk op te vatten omdat deze dissertatie geen bibliografie bevat -, via de noten te traceren welke studies en essays Vugs gebruikt, moet concluderen dat het recente academische Bordewijk-onderzoek nagenoeg aan hem voorbij is gegaan, althans hij zegt er weinig tot niets over. Omdat ik vind dat in een wetenschappelijke schrijversbiografie een beeld van de huidige evaluatie niet misplaatst is, is deze omissie voor mij raadselachtig. Wellicht kan een verklaring gevonden worden in een bewering van Vugs in het bovenvermelde katern. Daar schrijft hij zonder enige toelichting dat het Bordewijk-

onderzoek "nog in de kinderschoenen" staat. Ik deel deze nogal aanmatigende opinie niet. Wanneer ik de resultaten van het onderzoek van de laatste vijftien jaar *grosso modo* confronteer met Vugs' parafrazen van Bordewijks proza, constateer ik dat een wat bescheidener toonzetting gepast zou zijn.

Een van de eisen die aan een schrijversbiografie gesteld kan worden, is de situering van het werk in de literair-historische context. Zonder enige systematiek licht Vugs die context soms wel en soms niet toe. In de moderne Nederlandse literatuur is het prozagedicht een problematisch en zeldzaam genre. Bordewijk schreef een aantal van die hybride teksten en publiceerde ze in de bundels *De korenharp* en *De korenharp. Nieuwe reeks*. Aan het vooral internationale literair-historische kader van deze "schetsjes" gaat Vugs voorbij, terwijl hij te rade had kunnen gaan bij het verhelderende artikel hierover uit 1990 van Brackmann en Smulders. Wanneer Vugs wel een literair-historisch exposé geeft, toont hij zich een moeilijk te volgen gids. Het meest uitgebreid gaat hij in op de context van de trits *Blokken*, *Knorrende beesten* en *Bint*. Terecht accentueert Vugs het verschil tussen de typische nieuw-zakelijke documentaire romans enerzijds en Bordewijks romans anderzijds. Daarbij citeert hij met instemming een uitspraak van zijn promotor Jaap Goedegebuure: "Vertegenwoordigers van de Nieuwe Zakelijkheid [...] staan [...] in meerderheid op het standpunt dat het ruw-weg verzamelen en presenteren van de stof belangrijker is dan het omvormen van die stof tot een literair kunstwerk." De voor de hand liggende conclusie trekt Vugs echter niet want "de stelling biedt een uitgangspunt om Bordewijk, binnen de beweging van de nieuwe zakelijkheid, een eigen en herkenbare plaats te geven". Gezien de ook door Vugs onderkende verschillen tussen de nieuw-zakelijken en Bordewijk, krijgt de term 'nieuwe zakelijkheid' zo een betekenisverruiming waardoor dit begrip een wel erg vaag en veelomvattend verschijnsel aanduidt. Het wordt er niet duidelijker op als twintig bladzijden verder gesproken wordt over "het documentaire-achtige karakter van *Blokken* en *Knorrende beesten*", en Vugs op bladzijde 287 vermeldt dat Bordewijk met instemming een juryrapport gelezen zal hebben. Daarin werd immers rechtgezet wat volgens Bordewijk een misverstand was: dat was het stempel 'nieuw-zakelijk' dat hij in de jaren dertig opgedrukt had gekregen...

Als gezegd bevestigt Vugs in hoge mate het bestaande beeld van de schrijver Bordewijk, inclusief dat van de auteur die veel autobiografische feiten in zijn fictie verwerkte en die na de Tweede Wereldoorlog zowel enkele magistrale romans als pulp publiceerde. In tenminste één opzicht dient een correctie te worden aangebracht: Bordewijk debuteerde met proza niet in 1918, zoals tot nu toe is aangenomen, maar zeker in 1910 en misschien wel in 1907.

Welke doorkijk verschaft Vugs nu op het verborgen leven van de gebiografeerde, anders geformuleerd: wat komen we te weten over de *mens* Bordewijk? Op een enkele markante uitzondering na is het Vugs niet gelukt door te dringen achter de façade die Bordewijk voor zijn privéleven had opgetrokken. De fascinerende discrepantie tussen de wat stijve, formele en afstandelijke heer die Bordewijk was, althans in het openbaar, en de uitzonderlijke en ongebreidelde fantastiek van zijn literatuur heeft Vugs er gelukkig niet toe gebracht te gaan speculeren of psychologiseren over Bordewijks geheime driftleven. De biografie blijft grotendeels steken bij de buitenkant van Bordewijks leven. Toch is het Vugs gelukt enige opmerkelijke episoden uit dat leven aan het licht te brengen. Ronduit verrassend voor mij, en voor wie niet, waren de perikelen in de jaren vijftig rond de anonieme dreigbrieven van de schrijfster Kitty de Josselin de Jong en het verblijf van het echtpaar Bordewijk in een Scheveningse woongemeenschap. Het is de periode waarin de psychische labiliteit van mevrouw Bordewijk onder meer tot uiting komt in het zich bedreigd voelen door "al die homoseksuelen hier in huis". Bordewijk viel zijn vrouw niet af: zijn gedrag verradt niet alleen

grote liefde voor zijn echtgenote maar ook aversie tegen homoseksuelen. Vugs signaleert in Bordewijks fictie enige passages die deze aversie onderstrepen, maar hij verzuimt een uitspraak van Bordewijk te vermelden die deze kwestie compliceert. In de jaren zestig neemt Bordewijk in een niet gepubliceerd essay afstand van degenen die Jacob de Haans *Pijpelijntjes* laakten: "Vrij stijf Nederland wees het af om een homoërotiek die toch niet meer dan aangestipt werd" om vervolgens een herdruk in pocketvorm van deze roman te bepleiten! Zonder Bordewijks houding in de Scheveningse affaire te willen goedpraten, denk ik toch dat een cultuursociologische beschouwing over Nederland, de jaren vijftig en homoseksualiteit in deze fase van de biografie ingelast had moeten worden. Daaruit zou kunnen blijken dat Bordewijks gedrag eerder regel dan uitzondering was, en dat een deel van de verklaring daarvoor gelegen is in de normen en waarden die toen, bewust of onbewust, in een bepaalde sociale geleding dominant waren.

Het zal op grond van het bovenstaande duidelijk zijn dat Vugs' boek te veel mankementen vertoont om een geslaagde biografie te zijn. Niettemin vermoed ik dat een volgende biograaf, ook al vermijdt hij de door mij aangestipte misstappen en slordigheden zoals het citeren zonder bronvermelding (p. 203), de mens Bordewijk weinig dichterbij zal kunnen brengen. De ironie wil dat Vugs overtuigt waar hij laat zien met betrekking tot Bordewijks psyche niet veel verder te komen dan wat anderen daarover hebben gezegd. Over de schrijver Bordewijk is een ander en beter verhaal te schrijven, met dezelfde documenten als uitgangspunt. Het is vooralsnog niet erg waarschijnlijk dat anderen Vugs zullen overtreffen in zijn kwantitatief imposante aanvulling op het reeds gepubliceerde en bekende materiaal.

Universiteit Utrecht

In: *De nieuwe taalgids* 88 (1995), nr. 5.